

İSTANBUL'UN BİR YÜZÜ ROMANINDA RETORİK BİR ARAÇ OLARAK GÜVENİLMEZ ANLATICI

The Untrustworthy Narrator as a Rhetorical Instrument in the Novel *İstanbul'un Bir Yüzü*

Halil ERTEN*

ÖZ

Modern Türk edebiyatının başlangıcından itibaren didaktik sese sahip olan veya sahip olmayan anlatıcıların yer aldığı eleştiri amaçlı ironik veya ironik olmayan eleştirel anlatılarla karşılaşılabilir. Modernist ve postmodernist eleştirel anlatılar güvenilir anlatıcıya (unreliable narrator) sahip olarak görülebilir ancak *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında görülebildiği gibi güvenilir anlatıcı (untrustworthy narrator) kullanımı ile ironisini kuran geleneksel gerçekçi romanları gözlemlemek oldukça zordur. Makalenin amacı da bu ayırksı duruma dikkat çekerek, *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında güvenilir anlatıcı kullanımını tespit ederek değerlendirmektir. Bu amaçla öncelikle güvenilir anlatıcı kavramı ve bu kavram çevresindeki farklı fikirlere değinilmiştir. Güvenilmez anlatıcının ne olduğu, nasıl tespit edildiği ve işlevleri üzerine üretilmiş fikirlere yer verilmiştir. Önce güvenilir anlatıcı konusunun merkezinde yer alan ima edilen yazar kavramı açıklanmış, bu kavram hakkındaki genel kabule olan itiraz ve ekleme dile getirilmiştir. Ardından anlatıcıyı güvenilir yapan ima edilen yazarın normları ve anlatıcının normları arasındaki mesafe roman içerisindeki örneklerle gösterilmiştir. Son olarak güvenilir anlatıcı (untrustworthy narrator) kullanımının metin içerisinde oluşturabildiği sorunlar ele alınmış ve bunların *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında nasıl ortaya çıktığı ve kısmen nasıl üstesinden gelindiği gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: güvenilir anlatıcı, ironi, ima edilen yazar, Refik Halid Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü*.

ABSTRACT

Since the beginning of modern Turkish literature, ironic or non-ironic critical narratives with didactic or non-didactic voices can be encountered for the purpose of criticism. Modernist and postmodernist critical narratives can be seen as having unreliable narrators, but as can be seen in the novel *İstanbul'un Bir Yüzü* [One Face

* Doktora Öğrencisi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye. E-posta: halil12erten@gmail.com. ORCID: 0009-0002-1262-1464.

of Istanbul] it is quite difficult to observe traditional realistic novels that establish their irony with the use of untrustworthy narrators. The aim of the article is to draw attention to this distinctive situation and to determine and evaluate the use of unreliable narrators in the novel *İstanbul'un Bir Yüzü*. For this purpose, the concept of unreliable narrator and different ideas around this concept are discussed. What an unreliable narrator is, how it is determined and ideas produced on its functions are included. First, the concept of implied author, which is at the center of the unreliable narrator issue, is explained, and the objections and additions to the general acceptance of this concept are expressed. Then, the distance between the norms of the implied author that make the narrator unreliable and the norms of the narrator are shown with examples in the novel. Finally, the problems that the use of untrustworthy narrators can create within the text are discussed and it is shown how they emerge in the novel *İstanbul'un Bir Yüzü* of Istanbul and how they are partially overcome.

Keywords: untrustworthy narrator, irony, implied author, Refik Halid Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü*.

Giriş

İstanbul'un Bir Yüzü ilk olarak 1918 yılında *İstanbul'un İç Yüzü* başlığı ile yayımlanmıştır. İlk iki baskısı bu isimle yapılan romanın başlığı 1939 yılında *İstanbul'un Bir Yüzü* olarak değiştirilmiş ve günümüze kadar bu başlıkla yayımlanmaya devam etmiştir (Aktaş, 1986: 78). *İstanbul'un Bir Yüzü* romanının yapısı ve tekniğini ele alan çalışmalar mevcut olsa da roman hakkında yapılan çalışmalar ekseriyetle içerik merkezli olmuştur. Mevcut çalışmalarda *İstanbul'un Bir Yüzü* romanındaki ironiye değinilmiş ancak bu ironinin “güvenilmez anlatıcı” (untrustworthy narrator)¹ ile kuruluşu, anlatıcının güvenilirliği konularına değinilmemiştir. Bu çalışmada Karay'ın eseri anlatıbilim açısından ele alınacak ve anlatıcı tipolojisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece eserin ironisi oluşturan güvenilmez anlatıcı kullanımını da gösterilecektir.

Güvenilmez anlatıcı konusunda çalışma yapan araştırmacılar güvenilmez anlatıcı kullanımının modernist ve postmodernist anlatılarda yoğunlaştığını görmektedirler. Mustafa Apaydın, Batı edebiyatlarında güvenilmez anlatıcı kullanımının 18. yüzyılda örneklerinin görülebileceğini belirtirken güvenilmez anlatıcının modernist ve özellikle postmodernist anlatılarda

---

¹ “Unreliable narrator” ve “untrustworthy narrator” kavramları Türkçeye “güvenilmez anlatıcı” olarak çevrilmiş henüz farklı bir isimlendirme çalışması yapılmamıştır. Çalışma içerisinde de bu çeviriye uyulurken kavramlar arasındaki farkın anlaşılması adına İngilizce versiyonları da gösterilmeye devam edilecektir.

kurmancanın dünyasının gerçekliğini yıkmak için kullanıldığını dile getirir (2020: 145). Sümeyye Samat ve Hayrunisa Topçu da “Güvenilmez Anlatıcı Kimdir?” başlıklı çalışmalarında “Ahmet Mithat Efendi örneğindeki gibi iç içe geçen hikâyelerin varlığına rastlansa da geleneksel anlatıcılar romantik özellikler ve toplumsal kaygılar taşıdıkları için güvenilmez olmaktan çok güvenilirdirler. Güvenilmez anlatıcı konusunda yerinde örneklerin tespiti için modern ve postmodern eserlere yönelmek faydalı olacaktır.” (2022: 451) değerlendirmesinde bulunurlar. Modern Türk edebiyatına bakıldığında bu değerlendirmenin haklılığı kolayca görülmektedir. Güvenilmez anlatıcı ile ilgili çalışmalar da haklı olarak modernist ve postmodernist eserlere yönelmiş, olgusal güvenilmezliğin (unreliable) nasıl meydana geldiğini ortaya koymuşlardır (Süslü, 2024: 44-79). Bu tabloya bakıldığında *İstanbul’un Bir Yüzü* romanı normatif güvenilmez anlatıcı kullanımı (untrustworthy narrator) ile geleneksel gerçekçi romanlar arasında ayrıksı bir örnek olarak karşımızda yer almaktadır.

Anlatı kavramı tarih boyunca farklı zamanlar ve kişiler tarafından farklı şekilde tanımlanmış üzerinde kesin bir ortak görüş bulunmayan bir kavramdır. Hâlen anlatının sınırları çizilmeye unsurları tespit edilmeye çalışılmakta ve üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Anlatı kavramı için öne sürülen görüşleri dikkate alarak kabul ettiğimiz Gerald Prince’in tanımınıdır, Prince’e göre anlatı “bir ya da birden fazla anlatıcı tarafından, bir ya da birden fazla anlatılana (narratee) aktarılan bir ya da daha fazla gerçek ya da kurmaca olayın temsilidir” (akt. Samat ve Topçu, 2022: 437). Görüldüğü gibi Prince anlatıyı üç ana unsur ile tanımlar: anlatıcı(lar), anlatılan(lar) ve kurmaca veya gerçek olay(olay). Bizim çalışmamızın ana unsuru olan anlatıcı kavramı da tıpkı anlatı kavramı gibi tarih boyunca farklı zamanlarda farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılan hâlen üzerinde tartışmaların devam ettiği bir kavramdır. Anlatıcı kavramı hakkında katıldığımız ve çalışmada da anlatıcıyı bu çerçevede kullanacağımız tanım “anlatıcının, hem bir bütün olarak hâlihazırdaki anlatı söyleminin hem de bu söylemin konusu olan varlıklara, eylemlere ve olaylara yapılan göndermelerin kaynaklandığı, çıktığı metin içine ait bir konuşma makamı olduğu yönündedir.” (Dervişcemaloğlu, 2016: 112-113) görüşüdür. Çalışmada anlatıcı üzerine yürütülmekte olan tartışmalardan anlatıcının güvenilirliği üzerinde durulacak ve *İstanbul’un Bir Yüzü* romanında güvenilmez anlatıcı (untrustworthy narrator) kullanımı ele alınacaktır.

Anlatıcı konusunda farklı tartışmalar sürerken güvenilir ve güvenilmez anlatıcı kavramlarını ilk kez Wayne C. Booth *Kurmancanın Retoriği* (1961)

kitabında kullanarak bu tartışmalara yeni birini daha eklemiştir. Booth ima edilen yazar ve anlatıcı arasındaki mesafe konusunu ele alırken güvenilir ve güvenilmez anlatıcının da tanımını yapmaya çalışmıştır: “Anlatıcılardaki bu tür mesafe için terminolojimiz fena halde yetersizdir. Daha iyi terimler olmadığı için, eserin normlarına (yani zımni yazarın normlarına) uygun olarak konuşan ya da hareket eden anlatıcıya güvenilir diyorum, uygun olmayana da güvenilmez diyorum.” (2012: 170). Booth’un tanımında yer alan ima edilen yazar ile anlatıcı arasındaki norm (etik) mesafe vurgusu anlatıcının güvenilirliği/güvenilmezliği konusunda ana odaklardan biri olmuştur. Araştırmacılar farklı açılardan da anlatıcının güvenilirliği konusunu ele almışlardır, Booth’un kullandığı “unreliable narrator” kavramını Lanser anlatıcının güvenilmezliğinin kaynağına dikkat ederek “unreliable narrator” ve “untrustworthy narrator” olarak ikiye ayırmıştır. Aynı ayrımı yapan Olson, metni yanlış, eksik veya hatalı anlatarak güvenilmez olan anlatıcı için “unreliable narrator” kavramını, değer yargıları geleneksel değer yargılarından, ima edilen yazar ve okurun ortak değer yargılarından, uzak olduğundan güvenilmez olan anlatıcı için “untrustworthy narrator” kavramını kullanır. Neredeyse aynı ayrımı yapan Rimmon-Kenan da anlatıcıyı güvenilir veya güvenilmez yapan etkenler arasına ahlaki tutumu dışında “sınırlı bilgisi” ve “kişisel katılımını” eklemiştir (Nünning, 2005: 93-94). Phelan da güvenilmezlik kavramını gerçekler eksenine, değerler ya da etik eksenine, bilgi ve algı eksenine olmak üzere üç eksene göre değerlendirir. Bu değerlendirme sonucunda “yanlış” ve “eksik” kategorilerine ayrılan altı güvenilmezlik çeşidi tespit eder (Dervişcemaloğlu, 2016: 121-122). Güvenilmez anlatıcının çok çeşitli metinsel fenomenleri kapsadığını dile getiren Hansen güvenilmez anlatıcıyı dört başlığa ayırmıştır: intranarrational unreliability, internarrational unreliability, intertextual unreliability ve extratextual unreliability (2007: 241). Anlatıcının güvenilirliği ve güvenilmezliği konusundaki tartışmalar genişleyerek sürmektedir. “Güvenirlilik” kavramının tanımı, güvenilmez anlatıcının tespitinin nasıl yapılabileceği, anlatıcının güvenilirliği değerlendirilirken ima edilen yazarın normlarına ne kadar dikkat edilmeli, güvenilmez anlatıcının gerekliliği vb. konular araştırmacıların hâlen üzerinde durduğu konulardır.² Güvenilmez anlatıcı tartışmalarının tamamı çalışmamızın içerisinde ele alınabilecek boyutta değildir. Çalışma içerisinde anlatıcının güvenilmezliğinin ima edilen yazarın normları ve değer yargıları ile anlatıcının normlarının arasındaki mesafeden oluştuğu anlayışı dikkate alınmış ve normatif güvenilmez

---

² Ayrıntılı bilgi için bk. (Topçu, 2015).

anlatıcı (untrustworthy narrator) üzerinde durulmuştur. İncelemeye geçmeden önce ima edilen yazar kavramının genel tanımı ve bizim bu tanıma yaptığımız eklemelerden bahsetmeliyiz çünkü çalışma boyunca değineceğimiz “ima edilen yazarın normları ve değer yargılarının” neler olduğu ve nasıl tespit ettiğimizin anlaşılması gerekmektedir.

İma Edilen Yazar

İlk olarak Wayne C. Booth tarafından *Kurmacanın Retoriği* (1961) kitabında dile getirilen “ima edilen yazar” (implied author) kavramı anlatı incelemelerinde araştırmacıların başvurduğu önemli bir kavram olmasının yanı sıra ne olduğu, anlatıdaki rolü, tespiti ve gerekliliği vb. konularda anlatıcılar tarafından üzerin çokça tartışılan bir kavramdır.

“İma edilen yazar kavramı” tanımlanırken araştırmacılar ana unsur olarak metni göstermişlerdir: “... ima edilen yazar, gerçek yazardan ayrı ve onun metin içi versiyonu, dahası anlatının her yerine dahil olan ve onun mutlak sorumlusu olarak anlaşılmalıdır.” (Süslü, 2023: 22). Araştırmacılar okurun metin içi versiyondan yola çıkarak ima edilen yazarı oluşturduğu görüşünde hem fikir denebilecek şekilde görüş birliği içerisindedirler: “İma edilen yazar, okuyucunun yazarla ilgili olarak -metnin bütününe esas almak suretiyle- zihninde oluşturduğu resimdir.” (Dervişcemaloğlu, 2016: 117). “... en genel tanımıyla ima edilen yazar, okurun anlatı üzerinden yazarı ete kemiğe büründürme çabasıdır.” (Topçu, 2015: 89). Araştırmacılar tabii ki metni kaleme alan gerçek yazarın da ima edilen yazar üretim sürecindeki payını belirtirler: “Okur, anlatıdan yola çıkarak yazarı yeniden yapılandırır ve onun farklı versiyonlarını üretir. Gerçek yazar da metni oluştururken “kendisinin” ima edilmiş, diğer bir deyişle örtük/zımnî bir türevini okura sunar.” (Samat ve Topçu, 2022: 441). Bu tanımlar çoğalabileceği gibi alıntıladığımız yazarların tanımlarını çalışmalarında derinleştirdikleri de görülebilir. Alıntılar ile ima edilen yazar kavramı konusunda tekrarlanan bir görüşe dikkat çekilmek istenmiştir; araştırmacılar ima edilen yazarın metinden (anlatıdan) yola çıkılarak tespiti konusunda neredeyse görüş birliği içindedirler. Okurun, gerçek yazarın bilinçli veya bilinçdışı olarak metnin içerisinde bıraktığı izlerden yola çıkarak metnin alımlama süreci içerisinde ima edilen yazarı yarattığı veya tespit ettiği görüşü ortak kabul olmuştur. İma edilen yazar konusunda okurun ve gerçek yazarın rolü, nesnellik ve öznellik boyutu, yaratım mı bir tespit mi olduğu, ima edilen yazarın insana ait özellikler taşıyıp taşımadığı vb. konularda ise tartışmalar devam etmektedir (Topçu, 2015: 82-89).

İma edilen yazar kavramı hakkında yapılan tanımlamalarda itiraz edeceğimiz nokta ima edilen yazarın “metinden” yola çıkılarak okur tarafından yaratıldığı görüşüdür. Hemfikir haline gelmiş bu görüşe göre okur metni okuduktan sonra metinde bulunduğu izleri kullanarak ima edilen yazarı oluşturur. Bu görüş dile getirilirken ima edilen yazarın metin dışı ön kabuller ile şekillenip şekillenemeyeceğine değinilmemiştir. İma edilen yazarın yaratım sürecinin sadece metinden yola çıkılarak oluşmadığı ayrıca okurların yaşamları yani değer yargılarının, normlarının oluştuğu süreç içerisinde de yaratımın oluştuğu fikrindeyiz. Gerçek okur metnin bir “insan” tarafından yazıldığı bilincindedir ve “insan” mefhumu hakkında sahip olduğu düşünceleri “yazar” mefhumuna da yansıtır. Bu yansıtma henüz metni okuma, alımlama sürecine başlamadan önce gerçekleşmeye başlar. Okur kültürü ve değer yargıları dolayısıyla insanlarda bulunduğunu düşündüğü ahlaki normları, değer yargılarını ima edilen yazarda da düşünür. İma edilen yazarın normlarının ne olduğu konusunda dikkate alınması gereken nokta da gerçek okurun normlarıdır. Burada metin içerisinde gerçek yazar tarafından bilinçli veya bilinçdışı bırakılmış izlerin görmezden gelinmesi gerektiğini söylemiyoruz, bunlara ek olarak okurun ön kabullerinin de dikkate alınması gerektiğini belirtiyoruz. Metin içerisinde yer almasa da gerçek okur tarafından kendi kültürel norm ve tabuları ima edilen yazarın da norm ve tabuları olarak düşünülecektir. Örneğin metinde hiçbir iz bulunmasa da okur ensest ilişki, hırsızlık, tecavüz vb. gayriahlaki bulunduğu davranışları ima edilen yazarın da gayriahlaki olarak göreceğini düşünür. Bu gibi “olumsuz” davranışların ima edilen yazar tarafından da tabu olarak görüldüğü konusunda bir metin içi işaret, iz beklemesiz. İnsanlığın “ortak” normları ve/veya değeri olarak gördüğü normları, değerleri kendi gibi insan olduğunu bildiği yazara da yansıtır. Okur bu yansıtmayı metnin yazarını bilmeseydi yapacaktır, önemli olan bu yansıtmanın metnin yazarı olarak düşünülen ima edilen yazara yansıtılmasıdır. Bu durum sadece okurlar için geçerli değildir, yazarlar da benzer genel değer yargılarına okurların da sahip olduğunu düşünürler. Örneğin ensesti veya pedofiliği normal gören bir anlatıcı oluşturan gerçek yazar bu anlatıcının gerçek okur tarafından garipseneceğini ve okurun bu anlatıcı karşısında bir yabancılaşma yaşayacağını, anlatıcıya karşı güveninin kırılacağını düşünür. Yazar da bu durumda kendi norm ve değer yargılarını okura yansıtılmaktadır. Anlatıcının güvenilir olduğu anlatılarda okurun ön kabulleriyle ima edilen yazara yüklediği normların sorgulanması gerçekleşmez. Anlatıcı ensest, hırsızlık vb. gayriahlaki tutumları olumsuz olarak aktardığında okur kendi diğer yargılarına anlatıcının katılıp katılmadığını sorgulama gereği duymaz.

Ancak anlatıcı güvenilirmez olduğunda okurun, ima edilen yazarda olduğunu düşündüğü ön kabul halindeki değer yargılarından uzakta bir tutum sergiler. Okur bu durumda anlatıcının normlarına, değer yargılarına daha dikkatli bakmaya başlar kendisinin olan ve ima edilen yazara da yansıttığı değer yargıları ile anlatıcının değer yargılarının uyuşmadığının farkına varır. Burada okurun anlatıyı alımlama sürecindeki görevi için kritik bir nokta oluşur, okur kendi değer yargıları ve normları ile uyuşmayan değer yargılarına sahip olanın anlatıcı olduğunu anlamalıdır. Bu anlama gerçekleşmez ise anlatıcının güvenilirmezliği ile oluşturulacak olan ironi de oluşmayacaktır. Anlatıcının güvenilirliği konusu ele alınana kadar okurun norm ve değer yargılarını ima edilen yazara yansıtması düşüncesi okurun metin alımlama süreci içinde kalacaktır. Ancak anlatıcının normatif güvenilirliği değerlendirirken ima edilen yazara yansıtılmış norm ve tabular mutlaka araştırmacılar tarafından hatırlanmalıdır. Hansen de güvenilirmez anlatıları sınıflandırdığı çalışmasında “extratextual unreliability” başlığını kullanarak okurun metinden bağımsız, metin dışı değerleri ve bilgilerini kullanarak güvenilirmezliği belirlediğine değinir (2007: 241).

Çalışma içerisinde ima edilen yazarın normları ve değer yargılarından bahsedilirken sadece metin içi işaret ve izler değil gerçek okurun norm ve değer yargıları da dikkate alınacaktır. Okurun tek bir bütün olmadığı farklı kültür ve değer yargılarına sahip olduğu, bu değer yargılarının değişimi ma-lumumuz olduğu gibi araştırmacılar tarafından da ima edilen yazarın norm-ları konusuna değinilirken ele alınmıştır. Örneğin kız çocuklarının okutul-mamasının normal karşılandığı veya eşcinsel ilişkilerin kabul edilmesinin düşünülmediği bir dönemde kaleme alınan bir anlatı aynı dönemde güve-nilir bir anlatıcıya sahipken toplumun normları ve değer yargıları değiştiğin-de güvenilirmez anlatıcıya sahip bir anlatıya dönüşebilir. Bu konuda “Güve-nilmez Anlatıcının Açmazları” başlığı altında bu değişim ve dönüşüm prob-lemine değinen Samat ve Topçu ayrıca kültürü, ahlaki değerleri ile sabit bir bütün olmayan okurun öznelliğinin doğurduğu probleme de değinmişlerdir:

Örneğin, ekonomik olarak üst düzeyde yaşamak istediği için ilkele-rinden taviz verdiği bir yaşamı tercih eden karakteri destekleyen anlatıcının bu tutumunu her okur “problemlı” bulmayabilir, dolayı-sıyla bu durum anlatıcıyı güvensiz yapmayabilir. Okur, anlatıcının, konforlu bir yaşam sürmek için ilkelerinden taviz vermeyi olağan kabul eden karakteri desteklemesini haklı görebilir. Yani bazı okur-lar bahsi geçen desteği sahiden problem olarak değerlendirir ve böylelikle anlatıcıya güvenmez iken, bazı okurlar bu tutumu anla-

şılır ve kabul edilir bulabilirler, hatta aksini problem olarak nitelendirebilirler. Bu durumda, eğer anlatıdaki güvenilmezliğin tek dayanağı problemlili tutum ise güvenilmezlik durumu ortadan kalkabilir (Samat ve Topçu, 2022: 454-455).

Güvenilmez Anlatıcının Tespitinin Gereği

Wayne C. Booth *Kurmacanın Retoriği* kitabında güvenilmez anlatıcının metinde sağladığı ironiye de değinir ve “gizli ortaklık” olarak adlandırdığı yazar ve okur arasındaki bir ilişkiden bahseder (2012: 314). Shen bu ortaklığın yazarın “ironi” amaçlı “güvenilmezlik” oluşturduğunun okur tarafından anlaşılmasıyla oluştuğunu, bu ortaklığın da anlatıcı arkasından gizli bir şekilde kurulduğunu söyler (Dervişcemaloğlu, 2016: 120). Chatman ve Riggan gibi başka araştırmacılar da ima edilen yazar ve ima edilen okur arasında “gizli bir iletişim” olduğunu ve bunun metnin ironisinin oluşmasına etkisine değinirler (Nünning, 2005: 93). Yazar güvenilmez anlatıcı kullanımı ile ironi barındıran bir metin kurma girişiminde bulunur, okurun güvenilmez anlatıcıyı fark etmesi ile bu girişim başarılı bir şekilde sonuçlanır. Böylece okur metni doğru anlar ve değerlendirebilir. Aksi bir durumda, çalışmamız içerisinde de görülebileceği gibi okur tarafından yanlış anlaşılma ve değerlendirme meydana gelir.

İnsanları eğitmek veya eleştirerek yanlışlarını göz önüne sermek ve böylece doğruyu işaret etmek isteyen romancılar bu amaçla norm, etik anlayışı ima edilen yazar ile yakın olan ve yer yer didaktik olabilen güvenilir anlatıcılar kullanmışlardır. Karay ise *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında okuyucuya “doğru” fikirleri aktaran, “doğru” norm, etik anlayışa sahip güvenilir anlatıcı yerine okuyucuyu da aktif olarak anlatıya katarak metnin ironisinin kurulmasını sağlayan bir konuma getiren güvenilmez anlatıcıyı (untrustworthy narrator) kullanmıştır.

İstanbul'un Bir Yüzü romanını birinci şahıs bakış açısından romanın da kahramanı olan İsmet anlatır. Karay anlatının ironisini anlatıcı kahramana “İsmet” ismini vererek başlatmıştır, “ismet” kelime anlamı olarak “ma'sumluk, günahsızlık ve haramdan, namusa dokunur hallerden çekinme” (Devellioğlu, 2015: 519) anlamına gelir ancak roman ilerledikçe İsmet'in isminin ters isim sembolizasyonu olduğu anlaşılır. İsmet ekonomik olarak düşük bir sınıfta yer alan bir ailenin kız çocuğu olarak dünyaya gelmiştir, küçük yaştan itibaren Fikri Paşa'nın konağına gitmeye başlar. Bu konak ile Osmanlı devletinin refah içerisindeki yönetim tabakasının hayatına İsmet'in gözünden tanık olunur. Bu hayat ahlak dışı ilişkiler, sapkın davranış-

lar ve müsriflikler barındıran bir hayattır ancak İsmet bunların hiçbirinden rahatsız olmaz onun için özlenen iyi anılan bir dönemdir konak hayatı. İsmet de bu konakta ailesi kendisi gibi bir seviyeden olan Kani ile yasak bir ilişki yaşamaktadır. Karay'ın ters isim sembolizasyonu burada da geçerlidir. Kani "kanaat eden, yeter bulup fazlasını istemeyen" (Devellioğlu, 2015: 560) anlamına gelmektedir ancak Kani karakteri bunun zıttı bir karakterdir. Bu yasak ilişkiden herhangi bir pişmanlık veya suçluluk duymaz, kendisi gibi Kani ile yasak ilişki yaşayan Şayanı da sadece bunu gizleyemeyip yakalandığı için ayıplar. Yasak bir şekilde gerçekleşen cinsi münasebet ahlaki olarak İsmet'i rahatsız etmez, bunun ortaya çıkmasını ayıplar. İsmet içinden çıktığı sosyal tabakadan ve onların genel değer yargılarından uzaktır. Osmanlı bürokrasisinde yer alan, halktan uzak sosyal tabaka ile yaşar ve onlar gibi yozlaşır. Anlatıcı İsmet eksik ve yanlış olgular anlatmayarak olgusal olarak güvenilir (reliable) bir anlatıcı olarak okur karşısına çıkarken olgular karşısındaki etik tutumu ile ima edilen yazarın etik anlayışı (ve ima edilen yazarın etik anlayışını oluşturan genel değer yargılarının) arasındaki mesafe anlatıcının güvenilir (untrustworthy) olmasına sebep olur.

Anlatıcı İsmet'in ima edilen yazar ile arasındaki norm, ahlaki mesafenin fark edilmesi *İstanbul'un Bir Yüzü* romanının ironisinin anlaşılması için en önemli noktadır, aksi takdirde bu ironi anlaşılabilir. Bu mesafenin fark edilmemesi ve anlatıcının güvenilir anlatıcı sanılması, güvenilir anlatıcıların norm ve görüşlerinin doğrudan yazarın norm ve görüşü kabul edilmesi yanlışlığıyla birleştiğinde metnin yanlış anlaşılması ve yorumlanması kaçınılmaz olur. Fethi Naci ve Şerif Aktaş *da İstanbul'un Bir Yüzü* romanını değerlendirirken bu yanlışlığı düşmüşlerdir.

Yazar, anlatıcı ve karakter ayrımı anlatıların doğru anlaşılması ve tahlili için önemli bir konudur. Yazar anlatı metnini kurgulayan ve yazan gerçek bir insandır, anlatıcı yazar tarafından anlatının aktarımı için kurgulanmış canlı veya cansız kâğıt varlıktır, karakter ise anlatı içerisinde yer alan kurgusal kişilerdir. Anlatıcı yazar ile benzerlikler gösterebilir hatta yazar tarafından bilerek anlatıcı yazarın kendisiymiş gibi kurgulanabilir ancak anlatıcı ve yazar bir olarak düşünülmemelidir. Anlatıcının doğrudan hikâyeye içinde bir karakter olarak yer alması ve birinci tekil şahıs bakış açısından anlatıyı gerçekleştirmesi karakterin görüşleri ile Karay'ın görüşlerinin karıştırılmasına sebep olmuştur. Ancak "Kahramanların duygu ve düşünceleri, görüşleri, meziyet ve kusurları yazara atfedilemez... Böyle bir anlatıcının (birinci şahıs anlatıcı) kuşkusuz yazarla karıştırılmaması gerekir." (Warren ve Wellek, 2019: 290).

Fethi Naci “*İstanbul’un Bir Yüzü*” romanı hakkındaki incelemesinde anlatıcı İsmet’in düşünceleri ile yazar Refik Halid Karay’ın düşüncelerini birbirine karıştırma yanılığısına düşer:

Beni asıl şaşkırtan Refik Halid’in “Leman Hanım” hakkında yazdıkları... Bir genç kızın üstelik babası ölmüş olan bir genç kızın okuması, öğretmen olması niçin bu kadar rahatsız etmiş Refik Halid’i... Yoksa Refik Halid’in “kadın”ların çalışmasına mı bir itirazı var? Öyle olsa idi ticarete atılan kadınlardan söz ederken onları da kınardı. Öyleyse? Doğrusu romanda beni en çok yadırgatan o genç kızın öğretmen olmasına Refik Halid’in öfkelenmesi oldu (Naci, 2017: 53).

Fethi Naci’yi şaşkırtan ve Karay’ın Leman Hanım’a öfkelenildiğini düşündüren “Zaten fakir semtler kadınlarını iki âmil baştan çıkardı: Pahalılık ve mektep... Fena bir tedris ile murdar mütaleaların tesisi altında epeyce hırpalandıktan sonra mektepten çıktı, ne yapacaktı? Muallimelik” (Karay, 2017: 184) vb. ifadeler ve olumsuz Leman Hanım anlatımıdır. Bu ifadeler Karay’ın değil, zenginliği ve refahı eğitimiyle çalışarak değil kolayca ve metin içi imalardan anlaşıldığı kadarıyla kadınlığını kullanarak kazanan güvenilmez anlatıcı (untrustworthy narrator) İsmet’in ifadeleridir. İsmet’in ifadelerinin nedeninin kendi durumunun kötülüğünü ortaya çıkardığı için Leman Hanım’a karşı bir kin veya kıskançlık duyduğu düşünülebilir ancak Leman Hanım’a karşı bu düşüncelerin ve ifadelerin Karay’a ait olduğunu söylemek büyük bir yanlışla düşmektir.

Edebiyat eserleri ele alınırken yazarların biyografileri ve fikirleri yararlanacak bir malzeme olarak kullanılabilir. Şerif Aktaş da *İstanbul’un Bir Yüzü* incelemesinde Karay’ın biyografisinden yararlanmıştı: “İstanbul konak ve köşk hayatı, sürgün yıllarının hatırasını taşıyan zamanlarda bir sığınak olduğu düşünülerek yazarın bu hayata aşırı bir özlem duyduğu ifade edilebilir. Eski konak ve köşk hayatının hesapsız, bilgisiz ve hafif insanlar elinde nasıl ve niçin yakıldığı bu eserde hikâye etmek istenmiştir.” (Aktaş, 1986: 80).

İstanbul’un Bir Yüzü romanında yer alan köşk hayatına duyulan özlem ifadelerinin Karay’ın duygu ve düşüncelerini dile getirdiğini düşünmek anlatıcının güvenilirliğine dikkat edilmemesinden düşülen bir hatadır. Roman boyunca köşk yaşamı özlem ile dile getirilirken bu yaşam içindeki gayriahlaki davranışlar anlatılır, bunların üzerinde durulmaz ve eleştirilmez şüphesiz bu tutumun Karay’a ait değil güvenilmez anlatıcı (untrustworthy narrator) İsmet’e ait bir tutum olduğu unutulmamalıdır. Burada kastettiğimiz Karay’ın tutuma sahip olamayacağı değil anlatıcının tutumunun, görüşlerinin ve

ifadelerinin sadece anlatıcıya ait olarak ele alınması gerektiğidir. Bütün kötü yanlarına rağmen Meşrutiyet öncesi köşk yaşamını özleyen İsmet'tir, israf ve ahlaksızlık dolu köşk hayatı içinde onu ilgilendiren kibar yaşamdır, Meşrutiyet sonrası türedi zenginlerinde rahatsız edici bulunduğu da kibarlık bulunmayan yaşamlarıdır. Şerif Aktaş'ı yanılığa iten etken tıpkı Fethi Naci'nin eleştirisinde olduğu gibi güveniliriz anlatıcı (untrustworthy narrator) ayrımının yapılmamasıdır. Anlatılar değerlendirilirken anlatıyı aktaran sesin kime ait olduğuna en az sesin aktardığı anlatı kadar dikkat edilmelidir.

İstanbul'un Bir Yüzü romanında bölüm başlıkları okurun dikkat ve eleştirisinin yönelmesi istenilen konuya göre seçilmiştir. Genel olarak metin boyunca ima edilen yazarın (ve okurun) normlarının dışında konulara değinilirken bu bölümlerde bu konulardan biri ön plana çıkarılmıştır. Çalışmamız da *İstanbul'un Bir Yüzü* romanının bu düzenine göre kurulmuştur.

Bir Harp Zengini

Toplumun zor şartlar altında ezildiği savaş gibi bir insani afet içerisinde bundan yararlanan, menfaatini düşünen kişilere insanlar olumsuz bir şekilde bakmaktadır. *İstanbul'un Bir Yüzü* romanının aktüel zamanında da Kani savaş sırasında zengin olmuş biridir. Aktüel zaman sırasında İsmet ile adalardan İstanbul'a kalkan bir vapura binmeden önce rastlaşırlar ve birlikte vapura binerler. İsmet vapurda Kani'den ayrılarak toplumun geniş kesimini oluşturduğu söylenebilecek fakir ve orta sınıftan kadınların oluşturduğu bit topluluğun arasında seyahate başlar. Bu kadınlar Kani hakkında olumsuz konuşmaya başlayınca -savaş zengini olan Kani artık "Kani Bey" olarak anılmaktadır- İsmet'in canı sıkılır: "Biliyordum ki halk, harp zenginlerini çok kıskanıyor, hiç çekemiyor. Aleyhinde bin yalan, bin masal düzerek gezdiği yere yayıyor, yılan hikâyesi gibi uzatıyordu." (Karay, 2017: 16). Görülebileceği gibi İsmet kendisi ile "halk" arasına bir mesafe koyar. Geçiş imkânı olduğu söylenebilecek, yapılan mesleklere dayalı sınıflar bulunan Osmanlı toplumu savaş ile altüst olur. Ani ve büyük ölçüde küçük bir kesimi zenginleşen çok daha büyük bir kesimi ise fakirleşen toplumda yeni bir sınıflaşma oluşur: zenginler ve fakir insanlar, yani halk. İsmet dünyaya geldiğinde içinde bulunduğu halk arasından zenginleşerek çıkar ve onlara mesafeli bir konuma geçer. İçinde yer aldığı yeni sınıfın yanında konumlanır ve onları eleştiren insanları kıskançlık ve yalancılıkla itham eder.

Kani'nin kaliteli iç çamaşırlarını gören İsmet bunlardan yola çıkarak Kani'nin zenginliği üstüne düşünür. Kani'nin sanki doğuştan beri zenginmiş gibi olan rahat davranışlarını konakta yaşadığı kibar hayatı ile zevkini terbiye

etmesine bağlar. İsmet'e göre yeni zenginlerde zevk terbiyesi yoktur, birden gelen zenginliğe alışmamışlardır, zenginlik ceplerini doldurmuş ancak zevksiz bir halde kalmışlardır. İsmet'in yeni zenginlere eleştirisi zengin olma biçimlerinde değil zenginliğin imkânlarından zevksizce faydalanmalarından dır. İsmet'in yeni zenginlerin en azından kötülüğünden, gayriahlaki oluşundan bihaber değildir, örneğin Kani kızının rahatsızlığı için doktora verdiği iki bin yüz liralık çekten bahsettiğinde "Bu para ile ne kadar fakara çocuğu tedavi edilebilir, ne esaslı iyilikler yapılabilir..." (Karay, 2017: 35) diyerek buradaki israfın farkında olduğunu gösterir ama görüldüğü gibi bu eleştiriye dönüşmez. Burada anlatıcı İsmet'in olgusal güvenilirliği (reliable) görülür, İsmet tarafından burada bir eleştiri üretilmemesinin sebebi normatif güvenilmezliği (untrustworthy) olarak düşünülebilir.

Eski Devirdekiler

Eski devirdekiler başlıklı bölümde İsmet aktüel zamandan uzaklaşarak II. Meşrutiyet öncesi İstanbul'una duyduğu özlemi dile getirir. İsmet "Türedilik içinde bir kibarlık vardı, böyle hercümerç olmuş bir nesil değildik; sınıf sınıf ayrılmış, hudutlarımızda tecavüzsüz yaşıyorduk." (Karay, 2017: 42) diye düşünür, görülebileceği gibi İsmet'in özlem duyduğu dönemde ilk takdir ettiği durum "Türedilik" yani israf barındıran zenginlik içinde bir kibarlık oluşudur. Anlatıcı İsmet için önemli olan da budur, İsmet ayrıca toplumun sınıfsal sınırlarının karışmasından rahatsızdır. Bunun sebebi "türedilik" içinde olanların kibar sınıfın dışında insanlar olmaya başlamasıdır, burada da İsmet'i rahatsız eden "kibarlık" meselesidir. İsmet eski devire özlemine anlatmaya devam eder:

Ama gene fenalıklar ve ahlaksızlıklar mevcuttu; gene böyle yüreklerimiz fık ile, fücür ile doluydu, fakat kirli çamaşırlarımızı meydana yıkamazdık, gizli köşe arar, örtülere bürünür, gölgelere kaçır, lambaları söndürürdük... Hem ürkekleğin ayrı bir zevki, o çekinme ve korkunun büsbütün tatlı bir heyecanı vardı. O zamanki kaçamak sevgilerimiz şimdiki devrin sekizine, onuna bedeldi. Aşk aşılmaz bir ırmak, basılmaz bir yangın, varılmaz bir memleketti; kahramanlar gibi uğraşmak, ezilip erimek, inim inim inlemek, ölümler geçirmek lazımdı. O zaman aşk yasak bir mal gibi, barut ve zehir gibi, gizli kapaklı, elden ele, fısıldaya, söyleşe, bin ürpermeler geçirmek icap ederdi. Şimdi diş fırçası alır gibi camekânda seçiyor, şöyle elimizle bir yokluyor, çantamıza atıyoruz; yarın bir başkası, öbür gün daha serti, yahut daha yumuşağı... Çeşit çeşit, mebzul ve zahmetsiz! (Karay, 2017: 42).

İsmet eski devirde de kötü yönler olduğundan bahseder ancak tıpkı aktüel zamanda olduğu gibi bunlardan da rahatsız değildir, İsmet'i rahatsız eden bu kirli çamaşırların ulu orta serilmesi. Eski devre özlemini anlatırken ulu orta kirli çamaşırları sermeden onları temizleyiş ve gizleyişlerini anlatır. Eski devirin gayriahlaki yasak aşklarını da özlemle anan İsmet bu aşkların gizli yaşanışından alınan zevke değinir. Yeni devirde bu gayriahlaki aşklar devam etmektedir ancak gizli şekilde değil "açık mağazadan dış fırçası alır gibi" rahatça yaşanır. İsmet'i rahatsız eden bu açıklıktır, onun için bu aşklarda ahlaki bir sorun yoktur. Anlatıcı İsmet aynı tutumu konak hayatı içinde yaşayan, harem dairesindeki hizmetçiler ile konaktaki erkekler arasındaki ilişkileri anlatırken de takınır.

İsmet küçük yaşta Kani ile gittikleri konağın sahibi Paşa'dan bahsederken onun karakteri yanı sıra nasıl devlet adamlığında 60 yıl kaldığından da bahseder ve Osmanlı devletinin halini ortaya koyar: "Galiba, o, hiç iş yapmamak, hiç söze karışmamak ve hiç ilerlemeye çalışmamakla bu mevkii bulmuş, şu üç faziletile önündeki hailerini aşmış ve atlatmıştı... Belki memlekete faydası hiç olmamıştı; fakat muhakkak ki en ufak bir zararı bile dokunmamıştı." (Karay, 2017: 49). Görüldüğü gibi devlet içerisinde önemli mevkilere gelmek ve orada kalmak için gerekli olan liyakat ve çalışma değildir. Bu durum anlatıcı tarafından gayet doğal bir durum gibi aktarılır. Paşa'nın dünüründen bahsedilirken de devlet sistemi içindeki yaltaklanmanın yetenekten ve çalışmadan daha önemli oluşuna değinilir. İsmet'in olgusal güvenilirliği (reliable) yani olguları eksik veya yanlış bir şekilde değil gerçekler uygun olarak anlatması bu bölümde de devam etmektedir. Aktardığı olgularda rahatsız olarak değindikleri ve umursamadıkları, rahatsız olmadıkları ile de normatif güvenilmezliği ortaya çıkmaktadır. Okur anlatıcının normları ile ima edilen yazarın normları arası mesafeyi fark edip bundan doğan anlatıcının normatif güvenilmezliğini (untrustworthy) tespit edebilir.

Yeni Devir Sımaları

Bu bölümde İsmet II. Meşrutiyet sonrası zenginleşen türedi zenginlerini tanıtmaya başlar. İlk olarak tanıttığı kişi Mesut Efendi'dir. Bu kişi sarıklı olmasına rağmen para kazanıp zenginleştikten sonra kadın düşkünü bir hale gelmiş ve etrafındakiler tarafında kandırılarak parası alınmaya başlanmıştır. Mesud Efendi'nin sarığı devir ve kendi durumu değişince çıkmış, yerine fes gelmiştir. Anlatıcı İsmet bu karaktere saldırmaz, herhangi bir eleştiride veya yadırgamada bulanmadan Mesut Efendi'nin başından geçen evlilik maceralarını anlatarak onu karikatürize etmiş olur. İkinci tanıttığı kişi Ali Bey'dir, tanıdığı bir Ermeni sarraf ile savaş sırasında kalay karaborsacılığı yaparak

zengin olur. Üçüncü yeni devir siması eski bir jandarma zabiti olan Kerim Bey'dir, II. Meşrutiyet ve 31 Mart vakaları sırasında iktidar için hizmet eden bu asker daha sonra bu hizmetinin karşılığını zorbalık ile kendini zengin ederek almıştır. Yeni devrin türedi harp zenginleri gibi türedi politika zenginlerine değinilir son olarak, türedi politika zenginlerinin önce devlet iyiliği için çalışır gibi gözükmelerine rağmen daha sonra kişisel menfaatlerine yöneldiklerinden bahsedilir ancak bu kişileri anlatıcı İsmet için olumsuz hale getiren bu ikiyüzlü çıkarıcı halleri değildir. İsmet bu kişilerin kaba saba davranışları ve kibar hayatından uzak tavırlarını eleştirir. İsmet'in eleştirisinin yöneldiği unsurlar ve olgusal gerçekliğine müdahale etmeden aktardığı olumsuz unsurlar ile burada da olgusal olarak güvenilir (reliable) bir tavır sergilemektedir. Normatif olarak güvenilir olan bir anlatıcıdan beklenebilecek eleştiri ve değerlendirmeleri yapmayarak önceden oluşturduğu normatif güvenilir anlatıcı (untrustworthy narrator) tipolojisini de bozmamış olur.

Eski Devir Simaları

Eski devrin insanları da iyi değildir ancak yeni devirin insanları ile tanışan anlatıcı İsmet onları daha iyi hatırlamaya meyilli bir hâle gelmiştir. Bu durumunu eski devrin simalarını anlatmaya başlamadan dile getirir: "Eski devri bu sözlerle himaye ve müdafaa etmiyorum, onda da ne rezaletler gördük, ne maskaralıklar seyrettik; fakat o bir cinayetti, bu bir kital... O bir sansardı, bu bir sırtlan... Eskiden tüylerimizin ürperdiği olurdu, şimdi diken diken oluyor; eskiden yüreğimiz bulanmaz değildi, şimdi deniz tutmuş gibiyiz, ciğerlerimiz söküldü." (Karay, 2017: 112) İsmet karikatürize ederek eski devrin insanlarını anlatır öncelikle saza, söze ve fasıla meraklı Saffet Bey'e değinir ardından alafranga bir tip olan ancak yüzeysel bir Batı özentisi olmayan kendini geliştirmiş Doğu'da Batı hayatı yaşamaya çalışmış Ziya Bey'den bahseder. Şişman Rıza Efendi olarak anlatılan kadı ise abartı ve karikatürize etmenin sınırına geline bir karakterdir, devlet memuru olan bu kişinin hayatta tek önemseydiği şey midesidir, savaşlar onu sadece yiyeceklere ulaşmasına engel olduğu için ilgilendirir. Daha sonra bir baba oğul anlatılır. İstibdat döneminde dalkavukluk ve jurnalcılık yapan bu baba oğul elde ettikleri gücü de insanlara şiddet ve zulmederek kullanırlar. Devrin değişmesi ile bu iki kişi de ellerindeki güçten olur, sefil bir hale düşerler. Son olarak Hacı İshak Efendi isimli bir camii imamı anlatılır, bir din adamı olmasına rağmen birçok kötü huyu ve davranışı olan biridir. Ölümü de kavgalı olduğu komşunun bahçesinden şeftali çalıp lağım çukuruna düşerek olur. Bu bölümde anlatıcı, karakterlerin tablolarını çizerken karakterlerindeki olumsuz tarafları göstermiş olur ancak bu gösterim etik bir büyüteç altında değildir, anlatıcı-

nın normları karakterlerin olumsuz taraftarlarını ele alması ve eleştirmesi için bir sebep sunmamıştır, anlatıcı olgusal bilgileri sıralamakla yetinir. İma edilen yazar ile etik mesafesi yakın olan yani normatif olarak güvenilir olan anlatıcının eleştiri ve yargıları burada görünmemektedir. Anlatıcı burada ima edilen yazarın etik değerleri ile kendi etik değerleri mesafesini belli eden bir anlatı yapmaktadır. İma edilen yazar ve anlatıcının etik değerleri arasındaki bu mesafe ile de anlatıcının güvenilmezliği ortaya çıkmaktadır ve anlatıcı güvenilmez (untrustworthy) anlatıcı tavrını sergilemeye devam etmektedir.

Harp Devrinin Hanımları

Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü* romanının son kısmını kadınlara ayırır, anlatıcı İsmet sefalet içinde gördüğü Şayan'ı görmek için adaya gider ve burada Şayan'ın zengin olduktan sonra adeta kendine bir eğlence yaratmak için organize ettiği hizmetçi düşününe tanık olur. Bu düşün eğlenmek için bir bahanedir, çoğunluğunu yeni türedi zenginlerinin oluşturduğu bir grup kadınının eğlencesidir. İsmet birkaç senelik türedi zengini olan kızların şeklen kendisini cezbettiğini ancak davranış olarak henüz toy olduklarını söyler, zenginlikleri onları düzeltecektir, düzelmeleri gerekir. Bu kadın grubu içerisinde gayrimüslim tebaadan bulunanlara gösterilen ilgi üzerinde de durulur, İsmet zenginliği ve bu hayatın zevklerini tatmış biri olarak bu kişilerden etkilenmez ve onlarla fazla ilgilenmez. Bu kişilerden Madam Aldiyado'nun sahate vatanperverliğinden hoşlanmaz. Madam birçok yardım faaliyetinin içindedir ancak bunlar yardım sever olduğu için değildir, yardımlarının karşılığı olarak ailesini iyi memurluklara getirmeyi başarır. İsmet tekrar karşımıza menfaatleri koyar ancak doğrudan bir eleştiride bulunmaz.

İsmet daha sonra morfin bağımlısı Nermin Hanım ve onun "az çok acıklı, hayli acayip" aşk hikâyesini anlatır, bu aşk hikâyesi gerçeklikten uzak romantik edebiyatının aşk hikâyelerinin parodisi gibidir. Aynı zamanda Fransızca bayağı romanların gerçek hayattan uzak idrakler üzerinde yapabileceği olumsuz etkileri de ortaya koyar. Üzerinde durulan bir diğer kişi de Seniha Hanım'dır, zevk âlemlerinde başlayan ve birçok farklı kişi ile geçen aşk hayatı hiçbir yargı ve eleştiri barındırmayan bir şekilde anlatılır. Güvenilmez anlatıcının (untrustworthy narrator) ima edilen yazarla ile norm mesafenin fark edildiği bir bölümdür. Daha sonra Meşrutiyet'in ilanında sonra şöhreti artan Leyla Hanım'dan bahsedilir, Meşrutiyet sonrası iki kızı ve geliniyle çarşaflarına beyaz kurdeleler takarak eski devrin ileri gelenlerinin evlerinden tehditli tavır ile yardım toplarlar. Son olarak Lemana Hanım anlatılır. Fakir bir semtte yetim bir kız olarak okuyarak muallime olan Lemana elbise ve gezme

merakı ile elinde olmayan parasını da harcar. Annesi ile sıkıntı yaşamaya başlar. Bu sırada akrabası olan Aziz Bey imdada yetişir ve önce ondan gelen para daha sonra da evlilik ile zenginliğe kavuşur. İsmet, Leman'ın kıyafet ve gezmesi üzerinde dururken Aziz Bey'in İttihat ve Telakki'den kazandığı paranın üstünde pek durmaz. Burada görülen önceden de bahsettiğimiz anlatıcı İsmet'in Leman Hanım'a karşı olumsuz tavrı anlatıcının güvenilmezliğini (untrustworthy) gösteren önemli bir noktadır. Leman Hanım'ın muallimelik ile hayatını kazanma çabası anlatıcı İsmet tarafından olumsuz bir şeymiş gibi değerlendirilerek anlatılır.

Sonuç

Modern ve postmodern anlatılarda yer alan güvenilmez anlatıcıların çoğunluğu araştırmacılar tarafından “unreliable narrator” olarak adlandırılan güvenilmezlikleri tutarsızlık, yanlış ve hatalı aktarım gibi olgusal sebeplerden doğan anlatıcılardır. *İstanbul'un Bir Yüzü* romanının anlatıcısı ise değer yargıları, ahlaki tutumu ve anlayışı ima edilen yazardan farklı olan “untrustworthy narrator” olarak adlandırılan güvenilmez anlatıcıdır, bu özelliği ile de Türk edebiyatındaki güvenilmez anlatıcılı anlatıların çoğunluğundan ayrılmaktadır.

Güvenilmez anlatıcı (untrustworthy narrator) kullanımı, bahsettiğimiz ironinin oluşması için gereken güvenilmez anlatıcının arkasından yapılması gereken gizli işbirliği ve güvenilmez anlatıcının fark edilememesi sorunu haricinde zamansallık ve anlatıcının değer yargıları, ahlaki tutumu dengesi sorunu ile de karşı karşıyadır. Anlatıcının güvenilmez olması için ima edilen yazar ile anlatıcı arasında değer yargıları, ahlaki tutum mesafesi olması gerektiğini belirtmiştik. İma edilen yazarın sahip olduğu değer yargıları, ahlaki tutum aynı zamanda okurun da sahip olduğu gerçek yazar tarafından tespit edilen metnin kurulduğu zamanda toplumun sahip olduğu genel değer yargılarıdır. Bu değer yargıları toplumların kültürleriyle şekillenir. Kültür de donuk, değişmez bir mefhum değildir, zamanla değişime uğrar. Bu değişim neticesinde gerçek okur ile ima edilen yazar ve okurun değer yargıları, ahlaki tutumu anlatıcının normları, değer yargılarıyla uyuş(may)abilir. Bu durum da anlatıcının güvenilirliğinin gerçek okur tarafından tespitini ve metnin ironisinin oluşmasını olumsuz etkileyebilir. “Zamansallık” olarak adlandırdığımız sorun da budur. *İstanbul'un Bir Yüzü* romanı da bu sorunla karşı karşıyadır ve okurun değer yargıları değişim geçirdikçe bu sorun açısından test edilmeye devam edilecektir. Ayrıca her okurun kendine özgü bir hayat anlayışı ve değer yargıları da olabilir. Bu öznel de anlatıcının güve-

nirliğinin doğru tespiti konusunda anlatının karşı karşıya kaldığı ve her farklı okurun okumasında test edildiği bir diğer noktadır.

Anlatıcının değer yargıları ve ahlaki tutumunun dengesi bir diğer güvenilirme sorunudur. Güvenilmez anlatıcı (untrustworthy narrator) değer yargılarından bihaber olamaz. Bu durum gerçek okurun değerlendirmesindeki anlatıcının gerçekliğini etkileyebilir. Bir yandan da bu değer yargılarının farkında olup tamamen kayıtsız olamaz. Bu da gerçek okurun anlatıcı kahramanı bir kötücül kahraman karikatürü gibi görmesine sebep olabilir. Gerçek okurun anlatıcıyı değerlendirmesini etkileyecek bu duruma bir nevi önlem olarak *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında güvenilirme anlatıcısının (untrustworthy narrator) genel değer yargılarına göre kötü, gayriahlaki şeyleri aynı şekilde görmesi ve bahsetmesi kullanılmıştır. Anlatıcı bu şeyleri olgusal bir gerçek olarak kötü, rezil, fena olarak aktarıırken, kendi değerlendirmesini yaptığı sırada bu “kötüleri” eleştiren, yeren veya yargılayan bir konumda bulunmaz. Böylece anlatıcı değer yargılarından bihaber veya tamamen bunları aklına bile getirmeyen mutlak kötü olmaz. Ayrıca ima edilen yazar ve okurun değer yargılarına göre kötü olanı bilip tanınmasına ve doğru şekilde aktarım olgusal olarak güvenilir (reliable) olmasına rağmen bunlar karşısında ima edilen yazar ve okurun değer yargılarını paylaşmadığından normatif güvenilirme anlatıcı (untrustworthy narrator) oluşu belirginleştirilmiş olur.

Kaynakça

- Aktaş, Şerif (1986). *Refik Halid Karay*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Apaydın, Mustafa (2020). “Güvenilmez Anlatıcı Tipolojisi ve Anayurt Otelinin Güvenilmez Anlatıcısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler“. *Roman Kahramanları*, 41: 142-154.
- Booth, Wayne C. (2012). *Kurmacanın Retoriği*. Çev. Bülent O. Doğan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dervişcemaloğlu, Bahar (2016). *Anlatıbilime Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Hansen, Per Krogh (2007). “Reconsidering the Unreliable Narrator”. *Semiotica*, 165(1/4): 227-246.

- Karay, Refik Halit (2017). *İstanbul'un Bir Yüzü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Naci, Fethi (2017). *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nünning, Ansgar F. (2005). "Reconceptualizing Unreliable Narration: Synthesizing Cognitive and Rhetorical Approaches". *A Companion to Narrative Theory*. Eds. J. Phelan, & P. J. Rabinowitz. UK: Blackwell Publishing.
- Samat, Sümeyye ve Topçu, Hayrunisa (2022). "Güvenilmez Anlatıcı Kimdir?". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 25: 433-461.
- Süslü, Y. Enes (2024). *1980 Sonrası Türk Romanında Güvenilmez Anlatıcı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Topçu, Hayrunisa (2015). *Anlatıcı Sorunsalı Işığında Türk Romanına Dair Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Warren, Austin & Wellek, Réne (2019). *Edebiyat Teorisi*. Çev. Ömer Faruk Huyugüzel. İstanbul: Dergâh Yayınları.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*